

Dr. Dövényi Zoltán¹

A táji identitásról

1. A probléma felvetése

Társadalom és tér kapcsolat- és összefüggésrendszere régóta izgatja számos tudományterület fantáziáját, de leginkább természetesen a geográfiaét. A felmerülő számos kérdés egyike az egyén és/vagy csoport kapcsolódása a tér egy adott szegmenséhez, ennek okai, típusai, megjelenési formái stb. Ennek vannak nyomai a köznapi tudatban és a közgondolkodásban is, ezekre támaszkodva pedig a tudományos kutatás is hozzá tudja tenni a maga eredményeit. A probléma tudományos igényű megközelítése ugyan sok évszázados múltra tekint vissza, a kérdéskör igazán tudományos keretekbe helyezése azonban alig néhány évtizede történt (POHL, J. 1993).

A fenti kérdéskör kutatásának Magyarországon is vannak gyökerei, az alapok keresésének azonban – talán némileg meglepő módon – nem geográfusok, néprajzosok, vagy éppen szociológusok munkásságához kell visszanyúlni, hanem Hamvas Bélához. A 20. század egyik legnagyobb hatású gondolkodója következőképpen közelíti meg a problémát:

„A kiindulás az ember és föld viszonya volt. A téma klasszikus, ami azt jelenti, hogy örökké visszatér, kimeríthetetlen, minden gondolatot elbír és maradéktalanul nem oldható meg. Az első olyan művet, amely ezzel a tárggyal foglalkozik, emlékezetünk szerint Hippokratész írta. Ahol az ember megjelenik, a földet megváltoztatja, olyan újat hoz, amire a föld sohasem gondolt. A föld az ember számára hely. De ez a hely daimonikus tér, mert sorsának itt kell teljesülnie. Az ember a földdel sohasem azonosíthatja magát teljesen, de soha nem volt ember, aki a helytől, ahol élt, független lett volna. A geológiai alap, a talaj sajátos ásványi szerkezete, az uralkodó szélirány, a pára, a napbesugárzás nemcsak az ember életviszonyait szabályozza, hanem befolyásolja a növényzetet, s így mint táplálék az ember közvetlen testiségébe is beépül.” (HAMVAS B. 1988, p. 105)²

Jóllehet Hamvas Béla nagyívű filozófikus esszéjének középponti témája nem a táji identitás, de a mű joggal tekinthető „Magyarország szellemi földrajzának”, így a területi szemlélet is végig jelen van. Ebben a megközelítésben különösen figyelemre méltó az a megjegyzése, miszerint „Az öt génusz koncepciója a táj–ember–életrend stílusegységére épül fel, ebből érti meg a génuszok egymástól eltérő szociális és kulturális dinamikáját” (HAMVAS B. 1988, p. 109)³.

A tér és társadalom összefüggéseit a mai tudomány természetesen más megközelítésekben is vizsgálja, a filozófikus szemlélet helyett inkább a konkrét kutatások kerültek az előtérbe. Ez a változás azonban önmagában is arra inspirál, hogy vessünk legalább egy rövid pillantást a témára.

¹ Dr. Dövényi Zoltán MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest; Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete, Pécs
E-mail: dovenyiz@helka.iif.hu

² Hamvas Béla ezt a művét még 1940-ben írta, 1959-ben véglegesítette, de nyomtatásban csak 1985-ben jelent meg először.

³ Ebben a hármas fogalomrendszerben talán felsejlenek LE PLAY „tér–gazdaság–társadalom” kategóriái is (LE PLAY 1855). Hamvas Béla – amint ez a hivatkozott munkából egyértelműen kiderül – ismerte LE PLAY munkásságát.

2. Táji identitás és/vagy területi identitás

Napjaink geográfiája lényegében a területi vagy regionális identitás fogalmát használja, a táji identitás légyegében kikopott a szaknyelvből, ill. talán bele sem került a szakmai köztudatba. A fogalom ettől persze létezik, az viszont kérdés, hogy azonos-e a táji és a regionális identitás? Amennyiben igen, akkor lehet őket szinonimaként használni, amennyiben viszont nem, akkor fel kell tárni az eltéréseket.

Az igazság ezúttal is valahol a kettő között van: akadnak sajátosságok, de nagyléptékű megközelítésben azonosnak vehető a kettő. Itt is hasonló a helyzet, mint a német szakirodalomban használt regionális identitás–regionális öntudat fogalom pár esetében (POHL, J. 1993). Ettől függetlenül néhány vonással azonban érdemes árnyalni a képet.

- A táji identitás esetében jobban jelentkezik az identitás kialakulásának folyamatjellege, a történeti múltba gyökerezés. Ebben a fogalomban benne vannak azok az évszázadok, amelyek során a táj népessége generációk fáradságos munkájával a természeti tájat kultúrtájá alakította. Ez egyúttal alapja lehet a tájhoz való emocionális kötődésnek is.
- Ezzel szemben a regionális identitás inkább keresztmetszet jellegű, itt elsősorban az számít, ami most van, az ide vezető út nem túlságosan érdekes.
- A regionális identitás esetében konkrét gyakorlati felhasználás is megjelenik, elsősorban a regionalizációhoz köthetően (MEIER-DALLACH, H-P. 1980; SOMLYÓDINÉ PFEIL E. 2007). A táji identitás esetében ilyen direkt hasznosítás nemigen merül fel, az viszont kétségtelen, hogy a táj image-hoz kapcsolódik, ez pedig marketing céljaira felhasználható.

3. Néhány elméleti megjegyzés

A táji/regionális identitás kategóriában a kulcsfogalom a szakirodalomban is sokat vitatott „identitás”. Az identitás tudományos megfogalmazása Erikson nevéhez fűződik, ez a megközelítés azonban ekkor még meglehetősen távol állt a témánktól, mivel a gyermek és a társadalom kapcsolatrendszerébe ágyazva került kifejtésre (ERIKSON, E. H. 1950, 2004). Az identitás első megközelítésben mint a szubjektum és környezete közötti viszony fogalmazható meg. Ennek kapcsán jónéhány kérdés felmerülhet, mint pl.

- Ki vagy én?
- Hova tartozok?
- Melyik csoporthoz tartozok?

Ezekre a kérdésekre, ill. a kollektív identitás problémájára egy későbbi munkájában maga ERIKSON (1973) is megpróbált választ adni az alábbi módon: „emberek, akik ugyanahhoz a népcsoporthoz tartoznak, akik ugyanabban az időben élnek vagy kenyerüket ugyanazon a módon keresik, s ugyanazon elképzeléseik vannak a jóról és a rosszról” (in BERÉNYI I. 2003).

Jóllehet az identitás első megközelítésben egy absztrakt fogalom, valójában azonban bizonyos mértékben konkretizálható is. Egyfajta mankót jelent ebben az irányban, hogy az identitásnak vannak hordozói, mint pl.

- fiziognómiai sajátosságok,
- etnicitás,
- kor,
- nem,
- társadalmi-gazdasági szituáció (pl. nyelv, vallás, kultúra, hagyomány).

A geográfiának különösen fontos, hogy az identitás nemcsak elméleti, hanem térreleváns kategória is. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy egy adott területen élő népesség táji

identitással, ill. tudattal rendelkezik. Ebben a megközelítésben a táji identitás egy térvonatkozású csoportkohéziót jelent, ahol a térséghez kötődő beállítottságok a tér érzékelésével, a hazaszeretettel, a térbeli cselekvési orientáltsággal stb. kapcsolódnak össze (*Lexikon... 2001/2002*).

A táji identitás szorosan összekapcsolódik a közösséggel is, jóllehet a modern időkben a régi, igazi közösségek túlnyomórészt már elveszítették jelentőségüket. Ugyanakkor viszont bizonyos területi vonatkozású közösségi kapcsolatháló, főleg a tradicionális vidéki térségekben manapság is kimutathatók. A táji identitás összekapcsolódik a „genius loci” fogalmával is, és ebben a megközelítésben olyan kollektív érintettséget és területi összekapcsolódást jelent, ahol a kapcsolatok betagolódnak a konkrét területre jellemző természetbe, kultúrába és történelembe.

4. A táji identitás térszerkezete

Egy sajátos megközelítés szerint a táji/területi identitás a tér azon részét fogja át, amit lelkünkben otthonként fogadunk el (BUGOVICS Z. 2007). Mivel azonban az otthonok mérete sem azonos, az egyes csoportok térreleváns identitása által átfogott területek nagysága is eltérő. A szociálgeográfiai megközelítés szerint az egyes csoportok térbeli aktivitása meglehetősen eltérő lehet, a szociálgeográfiai alapfunkciók gyakorlása különböző térigénnyel párosulhat. Ezek az eltérő akciórádiuszok hatást gyakorolhatnak az adott csoport táji identitásában megjelenő térszegmens méretére is.

A táji identitás kialakulására a különböző felszíntípusok eltérő mértékben alkalmasak. A nagy kiterjedésű, homogén területeken kevésbé várható a térségi tudat megjelenése, mint az aprólékosan tagolt, mozaikszerű térszíneken. Ebben a megközelítésben leginkább azok a dombsági területek jöhetnek szóba, ahol jól körülhatárolható kistájak sorozata alakult ki, mint pl. a Dunántúl egyes részei. Ugyancsak kedvező a helyzet azokon a területeken, ahol a szabályozások előtti vízhálózat végezte el a terület aprólékos felosztását.

A táji identitás kialakulásának ez az útja nevezhető természeti alapúnak is, ahol a sajátos természeti viszonyokra települve alakult ki a tájhoz kötődés. Van persze más lehetőség is, amikor egy sajátos táji csoport (pl. a palócok, jászok) különösebb természeti alap nélkül alakították ki saját táji identitásukat (KÓSA L. – FILEP A. 1983).

A táji identitás további sajátossága, hogy eltérő mértékben fogja át a teret, a tájhoz való kötődés nem jelenti azt, hogy a terület minden pontjához azonos intenzitású a kapcsolódás. Ebben a megközelítésben a táji identitás különböző intenzitású övezetei mutathatók ki, mint pl. lakóház–szomszédság–lakóhely–környező települések–táj.

Irodalom

- BERÉNYI I. (2003) Közép-Európa kulturális régióinak kérdése – In: Ábrahám B. – Gereben F. – Stekovics R. szerk.: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. PPTÉ, Piliscsaba, pp. 17–25.
- BUGOVICS Z. (2007) Társadalom, identitás és területfejlesztés. L'Harmattan, Budapest, 320p.
- ERIKSON, E. H. (1950) *Childhood and Society*
- ERIKSON, E. H. (1973) *Identität und Lebenszyklus*. Frankfurt a. M.
- ERIKSON, E. H. (2004) *Gyermekkor és társadalom*. Osiris, Budapest
- HAMVAS B. (1988) Az öt génusz. *Életünk könyvek*. H.n. pp. 7–112.
- KÓSA L. – FILEP A. (1983) A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, 4. kiadás, Budapest, 231p.
- LE PLAY (1855) *Les ouvriers européens. Etude sur la vie économique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe, précédé d'une exposé de la méthode d'observation* – Paris
- MEIER-DALLACH, H-P. (1980) Räumliche Identität–Regionalistische Bewegung und Politik – Informationen zur Raumentwicklung, H. 5. pp. 301–313.

- POHL, J. (1993) Regionalbewusstsein als Thema der Sozialgeographie. Theoretische Überlegungen und empirische Untersuchungen am Beispiel Friaul (=Münchener Geographische Hefte Nr. 70) – Kallmünz/Regensburg, 276p.
- SOMLYÓDINÉ PFEIL E. (2007) Mozaikok a regionális identitás értelmezéséhez. Tér és Társadalom XXI. 4. pp. 57–71.
- Lexikon... 2001/2002: Lexikon der Geographie 1–4 – Heidelberg.